

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

(До 340-річчя з дня смерті)

Класики марксизму, які вважали найістотнішим у мистецтві глибину і яскравість відображення об'єктивної дійсності, пізнавальну силу художнього твору, високо оцінювали творчість геніального англійського драматурга Вільяма Шекспіра.

У своєму листі до Ф. Лассалю, Карл Маркс, вказуючи на недоліки історичної драми «Франц фон Зікінген», відмічав відсутність в ній «істотного активного фону» — представників селянства і революційних елементів у містах часів селянської війни в Німеччині. Щоб утворити такий активний фон, Лассалю, — зауважував Маркс, — «само собою довелося б тоді більше шекспіризувати». Тотожні думки висловлював і Ф. Енгельс, вказуючи, що п'єсі Лассалю не пошкодило б «якби окремі характери були дещо різкіше розмежовані і гостріше протиставлені один одному». І далі він писав: «Повне злиття великої ідейної глибини, свідомого історичного змісту... з шекспірівською жвавістю і багатством дії буде, мабуть, досягнуто тільки в майбутньому і, можливо, навіть зовсім не німцями».

Цитуючи з «Тімона Афіньського» монолог про згубну силу грошей, К. Маркс відзначав, що «Шекспір прекрасно зображає суть грошей», що він особливо підкреслює у грошах дві їхні властивості: що вони «видиме божество, перетворення всіх людських і природних почуттів на їх протилежність» і «всесвітня блудниця, всесвіт-

ня зводниця людей і народів». Така сама висока оцінка саме пізнавального значення творів Шекспіра зустрічається скрізь, де Маркс бере образи Шекспіра для з'ясування якогось принципового економічного поняття або гострої характеристики певного політичного персонажа.

Немов у відповідь расистській теорії і її кривавій практиці, Шекспір устами одного з своїх героїв каже: «Дивно мені, що кров усіх нас одного кольору, однієї ваги, однієї температури, а між тим вона утворює таку відмінність поміж нас... Више за все — це честь, яка іде не від предків наших, а від наших подвигів». Цю саму думку Шекспір розвинув в образі Отелло. Викриваючи лихваря Шейлока, Шекспір став на захист його національної гідності, його прав, як людини, яка має, як і всі, почуття, пристрасті. «Я висуну проти вас ті самі мерзотності, яким ви навчили нас», — звертається до своїх конкурентів — християн — Шейлок, закінчуючи свій палкий монолог. За виразом Ромен Роллана «велика братська душа» Шекспіра, душа, яка «приймає на себе всі радощі і все горе світу», — стає чужою, ворожою тим, хто визнає «філософію надлюдини»: «дедалі більше повинна зростати між людьми нерівність і ворожнеча». Лір Шекспіра говорив:

...то ж нехай
На власній спині спробує багатство
Зло бідності, щоб зрозуміть, які
Страждання терплять злидні...

У грозову ніч, в холодному степу Лір пригадує, що, крім його придворних, його почту, існує народ. Де притулять цієї ночі свою «бездомну голову» бідняки «в дірявому дранті», — запитує Лір, зауважуючи: — «Як мало думав я про вас раніше». Лір звертається до багатіїв з гірким закликком:

Учися, багатію, відчувай,
Що бідняки щоденно відчують,
Щоб залишки віддати їм свої
І справедливість воскресити в небі.

Згубна, розкладницька сила грошей отворює душу не тільки Шейлока, вона спотворює душу Яго, дочок короля Ліра, Едмунда, сина Глостера, про неї з гірким

сумом і обуренням згадує Гамлет. Для Яго і Шейлока, для патриціїв у «Тімоні Афіньському» совість і закон — золото, гроші. Бичуючим викриттям капіталістичної релігії «чистогану» на всіх етапах її розвитку звучать слова Тімона Афіньського: «Проклятий метал, всесвітня зводня, ти несеш сполох у метушню народів. Візьміть двох близнят, народжених одним деревом і майже тотожних, дайте їм різне багатство, і багатший зневажатиме біднішого». Золото купує все і всіх. «Одягни гріх у золотий панцер, і меч закону розб'ється об нього. Одягни його в дранти — його одразу ж зламає соломинка підм'я», — каже король Лір, ставши безпритульним забродою. Подібні слова Шекспір вкладає і в уста Клавдія в «Гамлеті», коли коронованого братовбивцю на якийсь час охоплює усвідомлення свого злочину. Яго певний, що за гроші можна купити навіть любов Дездемони. «Здобувай гроші», — не перестає він приспівувати в розмові з придуркуватим дворянином Родріго, шантажуючи його.

В творчості В. Шекспіра відбито протест проти соціальної несправедливості, морального і фізичного гноблення людства мечем феодала і золотом власника, палка боротьба про «царство людини». Це той гуманізм, що його джерела лежать глибоко в народній душі, і геніальний Шекспір знайшов їх, хоч і не міг уникнути цілком зрозумілої для нас обмеженості в поглядах на історичну роль мас. «Ми голодні» —

обурюються плебеї Шекспіра, — а у них (патриціїв) комори тріщать від хліба. Їх закони підтримують самих тільки лихварів. Щодня касується якийсь неприємний багатіям закон і вигадується інший для пригноблення бідняків. Якщо не війна, то вони, гірше за війну, гублять нас». Слова, які вкладає Шекспір в уста плебеїв про тиранство і хижацтво патриціїв, про соціальну несправедливість, — це слова й думки самого Шекспіра, бо в різних варіантах ми знайдемо їх у «Королі Лірі», «Гамлеті», «Макбеті» і ряді інших його п'єс.

Сила золота, деспотизм влади, гніт сильних, їх зневага до знедолених, істина в кайданах, згубні пристрасті — ось основні теми п'єс В. Шекспіра. Класики марксизму високо оцінили реалізм Шекспіра за його глибину в підході до людини, як соціальної особистості, продукту певного суспільного розвитку. Шекспір відбив у живому творчому дзеркалі своїх образів світло й тіні своєї перехідної епохи, те світло, яке випромінював людський розум, позбуваючись ярма середньовічної схоластики, утверджуючи право людини на гармонійний, радісний розвиток її духовних і фізичних сил. «Надто було б сміливо і дивно віддати Шекспіру рішучу перевагу перед усіма поетами людства, як власне поетові, але, як драматург, він і тепер залишається без суперника, ім'я якого можна було б поставити біля його імені», — ці слова В. Белінського і сьогодні звучать справедливо.